

Koloniale wandeling Santpoort: Planters, boeken en de miljoenen van Deli

Verhalen

Landhuis Duin en Kruidberg

Landgoed Duin en Kruidberg heeft letterlijk een rijk koloniaal verleden. In 1634 kocht de Amsterdamse koopman en bewindvoerder van de Verenigde Oost-Indische Compagnie het landgoed Duin en Berg. Na hem volgden nog diverse gefortuneerde rustzoekers uit de Amsterdamse elite. Zij voegden de landgoederen Duin en Berg en Kruidberg samen. In 1885 kocht de ondernemer in Jacob Cremer en zijn Engelse vrouw Annie Hermine Hogan het landgoed. Zij lieten er van 1909 tot 1909 een landhuis bouwen, dat toentertijd het grootste in zijn soort in Nederland was. Onder invloed van Cremers vrouw kreeg het de uitstraling van een Engels 'country house'. Ook de tuinen erom heen hebben een typisch Engels karakter.

Na Cremers dood in 1923 bleef het huis tot 1961 in handen van de familie Cremer, die actief bleef in de Indische tabak en rubber en in de high society van Nederland. Na de oorlog fungeerde het herenhuis nog als opvangcentrum voor repatrianten uit Nederlands-Indië, vervolgens als vakantieoord voor werknemers van de Nederlandsche Handel-Maatschappij - die het in 1961 had gekocht - en als conferentieoord van ABN-AMRO. Sinds 2002 is in het pand een hotel met brasserie gevestigd. Op de benedenverdieping zijn vijf authentieke stijklkamers te bezichtigen, mits ze niet in gebruik zijn. Ze zijn zeker een bezoekje waard.

Jacob Cremer (1847-1923)

Jacob Theodoor Cremer stamde uit een geziene familie, maar zijn ouders hadden het niet breed. In plaats van naar een universiteit, ging hij werken bij de Nederlandse Handels Maatschappij. Deze stuurde hem in 1871 naar Deli, Oost-Sumatra. Daar was twee jaar eerder de Deli-Maatschappij opgericht, die zich toeleegde op de tabaksverbouw. Dat bleek een zeer lucratieve handel. Het Deli-dekblad voor sigaren is nog steeds beroemd. Als CEO (hoofdadministrateur) maakte Cremer de Deli-maatschappij groot. En de Deli-maatschappij maakte hem tot een belangrijk en rijk man. De tabaksplantages dreven op het werk van duizenden 'koelies', contractarbeiders uit China, later uit Java. Zij waren nagenoeg rechteloos door de zogenaamde koelie-orde die de Tweede kamer in 1880 aannam. Het was Cremer die bij de kamerleden had gelobbyd voor deze wet. In 1902 stelde de advocaat J. van den Brand het mensonwaardige leven van de contractarbeiders op de plantages van de Deli-Maatschappij aan de kaak in zijn brochure *De miljoenen uit Deli*. Een onderzoek door justitie volgde, dat in 1903 een ontluisterend en onthutsend rapport

opleverde. Cremer ging hierbij zeker niet vrijuit. Als directeur van de Deli-Maatschappij, liberaal kamerlid (1884-1897 en 1901-1905) en minister van koloniën (1897-1901) had hij weet van deze wantoestanden en was hij in een positie om daaraan iets te veranderen. Dat gebeurde niet. Het onderzoeksrapport verdween in een diepe la en alles bleef op Deli zoals het was.

In 1905 trok Cremer zich voorlopig terug uit de politiek en keerde terug naar het bedrijfsleven. In 1907 werd hij president van de Nederlandsche Handel-Maatschappij. Datzelfde jaar begonnen hij en zijn vrouw op hun landgoed aan de bouw van hun nieuwe landhuis in Engelse stijl. In 1909 ontving Cremer hier, terwijl de verf amper droog was, de deelnemers aan het Internationaal Koloniaal Congres dat hij had helpen organiseren. Onder hen was prins Hendrik, de man van koningin Wilhelmina. Het congres was de opmaat voor de oprichting van de Vereeniging Koloniaal Instituut een jaar later. Doel was onder meer in Amsterdam een koloniaal museum te vestigen en de bevolking positieve informatie te verschaffen over Nederlands-Indië. Drie jaar na Cremers dood in 1923 opende het Koloniaal Instituut in Amsterdam zijn deuren. Het Tropenmuseum is de erfgenaam van dit instituut.

De Oostersche bibliotheek van Conno Mees en Mea Verwey

Op Vinkenbaan 33 woonde in de jaren 1920 Constantinus Alting (Conno) Mees (1894-1978) en Mea Verwey (1892-1978). Het echtpaar richtte in 1919 de uitgeverij C.A. Mees op die van 1926 tot 1932 de Oostersche Bibliotheek uitgaf. Conno Mees stamde uit een patriciërsfamilie die ook handelsbanden had met Nederlands-Indië. Hij was in Batavia (Jakarta) geboren en al jong naar Nederland gekomen voor zijn schoolopleiding. Op de Leidse universiteit waar hij Indische letteren studeerde ontmoette hij Mea Verwey, die daar Nederlandse letteren studeerde. Mea was de dochter van de vermaarde Nederlandse dichter Albert Verwey. Ook zij was dichteres. In 1918 huwde het stel en begonnen zij – eerst als hobby – een uitgeverij. Zij lieten zich leiden door hun persoonlijke smaak en relaties. Zo gaven zij veel werk uit van vader Verwey en diens literaire vrienden. Conno Mees had zijn zinnen gezet op het uitgeven van ‘Oosterse literatuur’. In 1926 ging de Oostersche Bibliotheek van start. Het eerste boek dat daarin verscheen was het Indisch dagboek van de journalist C.K. Elout. Meer boeken van vakgenoten en studievrienden volgden, maar na zes jaar was het afgelopen. De economische crisis maakte de ‘goede boeken’ van de Oostersche bibliotheek te duur. Bovendien liep het huwelijk tussen de twee uitgevers stuk. In 1936 volgde de officiële scheiding. Mea zette de uitgeverij alleen voort – zij was de eerste vrouwelijke uitgever van Nederland. Conno Mees werkte verder als leraar Maleis zoals hij sinds zijn studie al deed. In 1935 promoveerde hij en vertrok naar Bandung (West-Java) waar hij docent Maleis werd aan de Technische Hogeschool. Na de oorlog doceerde hij in Kuala Lumpur en Sydney.

Madelon Székely-Lulofs (1899-1958)

Madelon Lulofs (1899-1958) werd geboren in Soerabaja als dochter van een bestuursambtenaar in Nederlands-Indië. Haar vroege jeugd woonde ze in Atjeh, noord-Sumatra. Daar voerde Nederland vanaf 1873 een veroveringsoorlog. Deze Atjeh-oorlog zou later nog een inspiratiebron voor Madelon Lulofs zijn. Toen ze negentien was, trouwde ze met een Nederlandse burgemeesterszoon die een baan had gekregen op een rubberplantage op Deli, een belangrijk plantagegebied aan de kust van noordoost-Sumatra. Daar ontdekte Madelon haar schrijftalent. Ze schreef satirische gedichten en korte verhalen over het plantersleven. Haar man moest hier niets van hebben. Toen Madelon een relatie kreeg met zijn collega, de Hongaar László Székely, en het stel over de tong ging bij de hele plantersgemeenschap, was het huwelijk voorbij. Haar twee dochters werden aan haar man toegewezen. Met haar Hongaar keerde ze in 1929 terug naar Deli. Maar de roddelzieke plantersgemeenschap keek hen met de nek aan en een jaar later vertrokken ze, met hun jonge dochter, naar Hongarije.

Ondertussen had Madelon kans gezien haar eerste roman te schrijven, *Rubber*. Daarin haalde ze haar gram op de bekrompen Delische planters. Ze zette hen weg als gewetenloze patjepeeërs, die alleen oog hadden voor hun salaris, bonus en pensioen. Het boek dat in 1930 uitkwam was een bestseller. Herdruk op herdruk volgde, het boek werd in het Engels en Duits vertaald en in 1936 zelfs verfilmd. In haar tweede roman, *Koelie*, beschreef ze het erbarmelijke bestaan van de Chinese en Javaanse contractarbeiders op de plantages. Dit boek viel minder goed bij de recensenten, omdat het te politiek zou zijn. In 1936 schreef ze haar toen meest omstreden boek: *Hongertocht*. Het is het 'waar gebeurde' verhaal over een kleine groep van het koloniale leger die tijdens een patrouille op Atjeh verdwaalt. Maar een paar man overleefden de tocht. Dat was andere kost dan de heldenverhalen waaraan het publiek gewend was.

Toen Hitler in 1938 Oostenrijk annexeerde, vluchtte het echtpaar naar Nederland en streek neer in Santpoort, dat leek op het Hongaarse villadorp waarin het stel had gewoond. Na een verblijf in drie pensions kochten ze in juli 1940, direct na de Duitse inval in Nederland, het huis aan de Wüstelaan 27. Madelons joodse man vertrok het jaar erop naar Hongarije. Daar overleefde hij de oorlog, maar bezweek in 1946 aan een hartaanval. Madelon had haar huis in 1944 op Duits bevel verlaten vanwege de bouw van de Atlantikwal. Zij keerde er na de bevrijding terug en schreef er *Tjoet Nja Din*. Het was een geromantiseerde biografie over de Atjehse vorstin die tijdens de Atjeh-oorlog de ziel was geweest van het verzet tegen Nederland. Het Nederlandse publiek had er geen belangstelling voor. Het had genoeg aan de dekolonisatieoorlog om Indonesië van 1945 tot 1950. Maar in Indonesië verscheen in 1988 een film over deze Indonesische heldin. Madelon maakte dat niet meer mee. In 1951 had ze haar huis in Santpoort verkocht, omdat ze emigratieplannen had. Maar het bleef bij Amsterdam, waar ze in 1958 stierf.

De Deli-romans van Madelon Lulofs, *Rubber* en *Koelie*, zijn nog steeds de moeite van het lezen waard. We weten inmiddels dat het leven op de plantages zoals zij dat beschrijft in werkelijkheid nog schrijnender was. Maar zij verhulde in ieder geval niet wie er opdraaide voor de miljoenen uit Deli.

Bronnen

Lisa Kuitert, 'Mia Verwey en Uitgeverij Mees (1919-1968). Een bolwerk van beschaving', *Jaarboek voor Nederlandse boekgeschiedenis*, jrg 12 (2005) 131-144.

Francis Knikker, *Gedoemd om te mislukken*. De Oostersche Bibliotheek van Uitgeverij C.A. Mees in har sociaal-culturele en literair-historische context. MA scriptie UvA, s.a.

C.Fasseur, Cremer, Jacob Theodoor (1847-1923) op <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn1/cremer>

Kees Kuiken Magdalena Hermina Lulofs (1899-1958) op: <http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Magdalena%20LulofsF>. Frank Okker, *Tumult. Het levensverhaal van Madelon Székely-Lulofs* (Amsterdam 2008).

Natuurmonumenten: wandeling Duin en Kruidberg

NS-wandeling Kennemerduinen

www.duin-kruidberg.nl/NL/historie

[www.wikipedia/landgoed duin en kruidberg](http://www.wikipedia/landgoed_duin_en_kruidberg), Jacob Theodoor Cremer.